

Radil Fətullayev
Fərid Nuriyev

İctimai Sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları

Nəzəri vəsait

BAKİ – 2024

Elmi redaktor:

i.ü.f.d, Mehriban İmanova

Naxçıvan Muxtar Respublikasının Maliyyə Nazirliyi yanında Maliyyə Tədris Mərkəzinin direktoru, iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Rəyçilər:

Nadim Babayev

Azərbaycan Respublikası Müdafiə Sənaye Nazirliyinin Maliyyə uçot şöbəsinin müdiri

Elşad Tağızadə

Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı ASC-nin Mühəsibat işinin təşkili və uçotu sektorunun müdiri

Emin Kazımov

Milli Hematologiya və Transfuziologiya Mərkəzi PHŞ-in Maliyyə və təchizat şöbəsinin müdiri, İATM-in müəllimi

Radil Fətullayev.

İctimai Sektor üçün Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları (İSMUBS).

İctimai sektorda (büdcə təşkilatlarında) mühəsibat uçotunun beynəlxalq standartlarını öyrənmək, o cümlədən onları öz təşkilatlarında sərbəst şəkildə tətbiq etmək, həmçinin “Peşəkar Mühəsib Sertifikatı (PMS)” imtahanına hazırlaşmaq istəyənlər üçün vəsait.

ISBN: 978-9952-528-95-4

Bakı, “Füyuzat” Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi, 2024, 250 səh.

Kitab İctimai Sektor üçün Mühəsibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları üzrə Dövlət İmtahan Mərkəzinin Peşəkar mühəsib imtahanı üçün təklif etdiyi proqram əsasında hazırlanmışdır. Kitabda imtahana düşmə ehtimalı olan İctimai Sektor üçün Beynəlxalq Mühəsibat Uçotu Standartlarının məqsədi, tətbiqi sahəsi, mühüm anlayışları, o cümlədən hər bir standartın əsas vacib məsələləri nəzərdən keçirilmişdir. Vəsait 2 hissədən ibarətdir: I hissə standartlar üzrə nəzər mövzular, II hissə isə imtahana düşmə ehtimalı olan məsələ və tapşırıq nümunələri.

© İqtisadi Araşdırmalar və Tədris Mərkəzi (İATM), 2024

İqtisadi Araşdırmalar və Tədris Mərkəzi MMC

AZ1100, Bakı şəhəri, Şəhriyar küç., 26

Tel: (+99412) 480 28 45, +994 77 412 38 30, +99477 277 38 91

E-mail: office@iatm.az

www.iatm.az

Kitabın Azərbaycanda nəşr hüquqları İqtisadi Araşdırmalar və Tədris Mərkəzinə aiddir. Müəllifin icazəsi olmadan kitabın qismən və ya tamamilə təkrar çapı, yayılması, elektron və ya mexaniki üsulla surətinin çıxarılması qadağandır !

“İctimai Sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları” nəşrinin

MƏSLƏHƏT QRUPUNUN ÜZVLƏRİ:

Aytən İbrahimova <i>4 saylı Bakı ASAN xidmət mərkəzinin baş məsləhətçisi, İATM-in müəllimi</i>	Emin Salamov <i>Azərbaycan Respublikası Qida Təhlükəsizlik Agentliyinin (AQTA-nın) baş mühasibi, İATM-in müəllimi</i>	Emin Quliyev <i>Lənkəran regional turizm idarəsi, baş mühasib, İATM-in müəllimi</i>
Çingiz Çingizzadə <i>Bərdə Peşə Liseyinin mühasibi İATM-in müəllimi</i>	Mübarək Aydəmirov <i>İqtisadi Araşdırmalar və Tədris Mərkəzinin təlimçisi</i>	Fidan Kərimova <i>İqtisadi Araşdırmalar və Tədris Mərkəzinin müəllimi</i>
Xədicə İskəndərli <i>Milli Hematologiya və Transfuziologiya Mərkəzi PHŞ-in Maliyyə və təchizat şöbəsinin mühasibi</i>	Kamran Əsədov <i>Dost Agentliyi aparatının Maliyyə və müqavilələr departamentinin mühasibatlıq şöbəsinin məsləhətçisi</i>	Samirə Əsgərova <i>Ağstafa Hidroqovşağı İstismarı İdarəsinin baş mühasibi</i>
Vüsalə Bayramova <i>Bakı Avrasiya Universiteti, İqtisadiyyat kafedrasının müəllimi, İATM-in təlimçisi</i>	i.ü.f.d. Xanlar Heydərov <i>Bakı Mühəndislik universiteti İqtisadiyyat və idarəetmə fakültəsinin dekan müavini</i>	Arzuman İmanov <i>Naxçıvan MR Turizm Departamentinin Maliyyə- təsərrüfat ümumi işlər sektorunun müdiri</i>
	Roman Cabbarov <i>Azərbaycan Respublikası Energetika Nazirliyi, BOEMDA-nın Maliyyə və təminat şöbəsinin məsləhətçisi</i>	

Məsləhət qrupunda iştirak edən şəxslər kitabın hazırkı vəziyyətə gəlməsində əməyi olan, o cümlədən mövzuların təkmilləşdirilməsi ilə bağlı xüsusi məsləhətləri ilə İATM-ə dəstək verən mütəxəssislərdir.

Gələcəkdə kitabın məsləhət qrupuna qoşulmaq istəyən ekspertlər nesrler@iatm.edu.az-a yazılı şəkildə müraciət edə bilər.

Məsləhət qrupunun bütün iştirakçılarna İATM adından dərin təşəkkürümüzü bildiririk.

M Ü N D Ə R İ C A T

ÖN SÖZ	10
--------	----

1. BEYNƏLXALQ MÜHASİBAT UÇOTU STANDARTLARINA GİRİŞ 11

1.1. Mühasibat uçotunun qısa tarixi	11
1.2. MHBS-in və İSMUBS-un formalaşma tarixi	11
1.3. Azərbaycanda İSMUBS-un tarixi	12
1.4. İSMUBS-ların siyahısı	13

2. İCTİMAİ SEKTORDA MÜHASİBAT UÇOTUNUN KONSEPTUAL ƏSASLARI 15

2.1. Konseptual əsasların mahiyyəti və formalaşması	15
2.2. İctimai sektorda mühasibat uçotunun konsepsiyasının bölmələri	16
2.3. Mühasibat uçotunun konseptual bölmələrinə daxil olan prinsiplər	16
2.4. Maliyyə məlumatlarının keyfiyyət göstəriciləri	17
2.5. Maliyyə hesabatının tərkib elementləri və formaları	18
2.6. Maliyyə hesabatının hazırlanması prinsipləri	20

3. MALİYYƏ HESABATLARININ TƏQDİMƏTİ (İSMUBS 1) 28

3.1. Standartın məqsədi	28
3.2. Standartın tətbiqi sahəsi	28
3.3. Standartda istifadə olunan əsas anlayışlar	29
3.4. Maliyyə hesabatları	29
3.5. Maliyyə hesabatlarının komponentləri	30
3.6. Maliyyə hesabatlarının formalarının müəyyənləşdirilməsi	30
3.7. Maliyyə Vəziyyəti Haqqında Hesabat	31
3.8. Maliyyə Fəaliyyətinin Nəticələri Haqqında Hesabat	33
3.9. Xalis Aktivlər/Kapitalda dəyişikliklər haqqında hesabat	33
3.10. Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat	34

4. EHTİYATLAR (İSMUBS 12) 35

4.1. Standartın məqsədi	35
-------------------------	----

4.2. Standartın tətbiqi sahəsi	35
4.3. Standartda istifadə olunan əsas anlayışlar	35
4.4. Ehtiyatların qiymətləndirilməsi	36
4.5. Ehtiyatların ilkin dəyəri, məsrəflərin hesablanması üsulları.	36
4.6. Mümkün xalis satış dəyəri	38
4.7. Xərclərin tanınması	38
4.8. Məlumatların açıqlanması	38
<u>5. Torpaq, tikili və avadanlıqlar (İSMUBS 17)</u>	40
5.1. Standartın məqsədi və tətbiq sahəsi	40
5.2. TTA-nın mahiyyəti və təsnifatı	41
5.3. Tanınma: ilkin məsrəflər, növbəti məsrəflər	44
5.4. Amortizasiya, amortizasiya edilə bilən miqdar və amortizasiya müddəti. Amortizasiya metodu	48
5.5 Tanınmadan sonra qiymətləndirmə: ilkin dəyər modeli və yenidən qiymətləndirmə modeli	55
5.6. TTA-nın tanınmasının dayandırılması	60
5.7. Məlumatın açıqlanması	63
<u>6. Qeyri-maddi aktivlər (İSMUBS 31)</u>	64
6.1. Standartın məqsədi	64
6.2. Standartın tətbiqi sahəsi	64
6.3. Standartda istifadə olunan əsas anlayışlar	65
6.4. Tanınma və qiymətləndirmə	65
6.5. Təşkilatın daxili imkanları hesabına yaradılmış qeyri-maddi aktivlər və qudvil	66
6.6. Tədqiqat və təcrübə konstruktor işləri məsrəfləri	67
6.7. Xərcin tanınması. İlkin tanınmadan sonra qiymətləndirmə: ilkin dəyər modeli və yenidən qiymətləndirmə modeli	68
6.8. Məlumatın açıqlanması	69
<u>7. Qiymətləndirilmiş öhdəliklər, şərti öhdəliklər və şərti aktivlər (İSMUBS 19)</u>	70
7.1. Standartın məqsədi	70
7.2. Standartın tətbiqi sahəsi	70

7.3. Standartda istifadə olunan əsas anlayışlar	70
7.4. Qiymətləndirilmiş öhdəliklərlə digər öhdəliklərin müqayisəsi	71
7.5. Qiymətləndirilmiş öhdəliklər və şərti öhdəliklərin müqayisəsi	71
7.6. Qiymətləndirilmiş öhdəliklərin hesabatda tanınması	72
7.7. Məlumatın açıqlanması	72
<u>8. Qeyri-kommersiya əməliyyatları üzrə gəlirlər (İSMUBS 23)</u>	73
8.1. Standartın məqsədi və tətbiq sahəsi	73
8.2. Qeyri-kommersiya gəlirlərinin mahiyyəti və təsnifatı	75
8.3. Qeyri-kommersiya əməliyyatları üzrə gəlirlərin tanınması qaydaları	75
8.4. Vergi gəlirlərinin tanınması qaydası	77
8.5. Köçürmələr (transferlər) üzrə gəlirlərin tanınması qaydası	78
8.6. Məlumatın açıqlanması	79
<u>9. Birja əməliyyatları üzrə gəlirlər (İSMUBS 9)</u>	80
9.1. Standartın məqsədi	80
9.2. Standartın tətbiqi sahəsi	80
9.3. Standartda istifadə olunan əsas anlayışlar	80
9.4. Gəlir və gəlirin ölçülməsi	81
9.5. Xidmətin göstərilməsi	81
9.6. Malların satışı	81
9.7. Faiz gəliri, royalti və dividendlər	82
9.8. Gəlirin açıqlanması	83
<u>10. Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabat (İSMUBS 2)</u>	84
10.1. Standartın məqsədi və tətbiqi sahəsi	84
10.2. Standartda istifadə olunan əsas anlayışlar	85
10.3. Pul vəsaitlərinin hərəkəti haqqında hesabatının təqdim edilməsi	85
10.4. Əməliyyat fəaliyyətləri	85
10.5. İnvestisiya və maliyyələşmə fəaliyyətləri	87
10.6. Pul vəsaitlərinin hərəkətinin Netto əsasda təqdim edilməsi	88
10.7. Xarici valyuta ilə ifadə olunmuş pul vəsaitinin hərəkəti	88

10.8. Faizlər, dividendlər və analoji bölüşdürmələrin təsiri	89
10.9. Mənfəət vergisi, törəmə, asılı və digər təşkilatlara investisiyalar	89
10.10. Pul vəsaitlərinin hərəkətini təcəssüm etdirməyən əməliyyatlar	90
10.11. Pul vəsaitləri və onların ekvivalentlərinin komponentləri barədə açıqlamalar	90

11. Xarici valyuta məzənnələrində dəyişikliklərin təsiri (İSMUBS 4) 91

11.1. Standartın məqsədi	91
11.2. Standartın tətbiqi sahəsi	91
11.3. Standartda istifadə olunan əsas anlayışlar	92
11.4. Xarici valyuta əməliyyatlarının hesabatlarda əməliyyat valyutası ilə təqdim olunması	92
11.5. Əməliyyat valyutasından fərqli təqdimat valyutasının istifadə olunması	93
11.6. Məzənnə fərqlərinin tanınması	93
11.7. Məzənnə fərqiində dəyişiklərin vergi təsiri	94
11.8. Açıqlamalar	94

12. Pul vəsaitləri yaratmayan aktivlərin dəyərdən düşməsi (İSMUBS 21) 96

12.1. Standartın məqsədi	96
12.2. Standartın tətbiqi sahəsi	96
12.3. Standartda istifadə olunan əsas anlayışlar	96
12.4. Pul vəsaitləri yaradan və yaratmayan aktivlər	97
12.5. Amortizasiya və qiymətdəndüşmə	97
12.6. Bərpa oluna bilən xidmətin dəyərinin hesablanması	98
12.7. Məlumatın açıqlanması	99

13. Pul vəsaitləri yaradan aktivlərin dəyərdən düşməsi (İSBMUS 26) 100

13.1. Standartın məqsədi	100
13.2. Standartın tətbiqi sahəsi	100
13.3. Standartda istifadə olunan əsas anlayışlar	101
13.4. Pul vəsaitləri yaradan aktivlər	101
13.5. Dəyərdən düşmüş ola bilən aktivin müəyyən edilməsi	101
13.6. Bərpa edilə bilən dəyərin (BEED-in) hesablanması	102

13.7. Fərdi aktiv üzrə dəyərdən düşmə zərərinin tanınması və ölçülməsi	102
13.8. Məlumatın açıqlanması	103

14. BORCLAR ÜZRƏ MƏSRƏFLƏR (İSMUBS 5) 104

14.1. Borclar üzrə məsrəfin mahiyyəti və tərkibi	104
14.2. Standartın məqsədi və tətbiqi sahəsi	105
14.3. Borclar üzrə məsrəflərin tanınması ilə bağlı yanaşmalar	105
14.4. Borclar üzrə məsrəflərin kapitallaşdırılmasına başlanması və dayandırılması	107
14.5. Məlumatın açıqlanması	109

15. Uçot siyasətləri, uçot qiymətləndirmələrində dəyişikliklər və səhvlər (IPSAS 3) 110

15.1. Standartın məqsədi və tətbiqi sahəsi	110
15.2. Uçot siyasətinin mahiyyəti və formaları	110
15.3. Uçot siyasətində dəyişikliklər	111
15.4. Uçot qiymətləndirmələrində (təxminlərində) dəyişikliklər	112
15.5. Səhvlər mahiyyəti və onların düzəldilməsi qaydası	114
15.6. Məlumatın açıqlanması	116

16. İNVESTİSİYA MÜLKİYYƏTİ (İSMUBS 16) 119

16.1. Standartın məqsədi və əhatə dairəsi (tətbiqi)	119
16.2. İnvestisiya mülkiyyətinin mahiyyəti və onun digər aktivlərdən fərqi	119
16.3. İnvestisiya mülkiyyətinin ilk dəfə tanınması zamanı ölçülməsi (initial measurement)	120
16.4. İlk dəfə tanınmadan sonrakı ölçülmə (subsequent measurement)	121
16.5. İnvestisiya mülkiyyəti ilə bağlı köçürmələr (Transferlər) və xaricəlmələr	122
16.6. İnvestisiya mülkiyyəti ilə bağlı məlumatın açıqlanması	123

16.7. İSMUBS-ə əsasən investisiya mülkiyyəti ilə bağlı bəzi əməliyyatların müxabirləşmələri 124

17. Hesabat tarixindən sonrakı hadisələr (İSMUBS 14) 126

17.1. Standartın məqsədi və tətbiqi sahəsi	126
--	-----

- 17.2. Hesabat tarixindən sonrakı hadisələrin mahiyyəti 126**
- 17.3. Maliyyə hesabatlarının dərc olunması üçün təsdiq edilməsi 128**
- 17.4. Hesabat tarixindən sonrakı düzəliş tələb olunan və olunmayan hadisələr 128**
- 17.5. Təşkilatın fəaliyyətinin fasiləsizliyi 130**
- 17.6. Məlumatın açıqlanması, açıqlamanın yenilənməsi (dəqiqləşdirilməsi) 130**

18. Tikinti müqavilələri (İSMUBS 11) 132

- 18.1. Standartın məqsədi və tətbiqi sahəsi 132**
- 18.2. Tikinti müqavilələrinin mahiyyəti və növləri 132**
- 18.3. Müqavilə üzrə gəlir və məsrəflərin tanınması 134**
- 18.4. Mənfəətlə nəticələnən müqavilələr üzrə gəlirin tanınması 135**
- 18.5. Zərərlə bitən müqavilələr üzrə gəlirin tanınması 137**
- 18.6. Nəticəsi qeyri-müəyyən olan müqavilələr üzrə gəlirin tanınması 138**
- 18.7. Məlumatın açıqlanması 139**

19. İcarələr (İSMUBS 13) 140

- 19.1. Standartın məqsədi və tətbiq sahəsi 140**
- 19.2. İcarələrin mahiyyəti və təsnifatı 141**
- 19.3. İcarə müqaviləsinin müəyyən edilməsi 142**
- 19.4. İcarəyə götürən (icarəçi) tərəfindən icarə müqavilələrinin tanınması 144**
- 19.5. İcarəyə verən (icarədar) tərəfindən icarə müqavilələrinin tanınması 148**

20. Kənd təsərrüfatı (İSMUBS 27) 152

- 20.1. Standartın məqsədi və tətbiqi sahəsi 152**
- 20.2. Kənd təsərrüfatı ilə bağlı standartda istifadə olunan anlayışların mahiyyəti və təsnifatı 153**
- 20.3. Kənd təsərrüfatı məhsullarının və bioloji aktivlərin tanınması və ölçülməsi 155**
- 20.4. Bioloji aktivlərin ilk dəfə tanınmadan sonra qiymətləndirilməsi (mənfəət və ya zərərlərdə əksi) 158**
- 20.5. Kənd təsərrüfatı məhsullarının və bioloji aktivlərin ədalətli dəyərinin etibarlı qiymətləndirilə bilinməməsi 159**
- 20.6. Məlumatın açıqlanması 160**

<u>21.</u>	Maliyyə alətlərinin təqdimatı (İSBMUS 28)	161
21.1.	Standartın məqsədi	161
21.2.	Standartda istifadə olunan əsas anlayışlar	161
21.3.	Öhdəliklər və kapital	162
21.4.	Geri qaytarılan maliyyə alətləri	162
21.5.	Qarışıq maliyyə alətləri	163
21.6.	Xəzinə səhmləri, faiz, dividendlər, qazanclar və itkilər	163
21.7.	Maliyyə aktivləri və maliyyə öhdəliklərinin qarşılıqlı əvəzləşdirilməsi	164
<u>22.</u>	Maliyyə alətləri tanınma və qiymətləndirmə (İSMUBS 29)	165
22.1.	Standartın məqsədi	165
22.2.	Standartın tətbiqi sahəsi	165
22.3.	Standartda istifadə olunan əsas anlayışlar	166
22.4.	Maliyyə aktivinin tanınması və tanınmanın dayandırılması	166
22.5.	Maliyyə aktivinin mütəmadi alış-satış əməliyyatları	167
22.6.	Maliyyə öhdəliyinin tanınmasının dayandırılması	167
22.7.	Maliyyə aktivləri və maliyyə öhdəliklərinin ilkin və növbəti qiymətləndirməsi	167
22.8.	Maliyyə aktivləri üzrə dəyərdən düşmə və ümitsiz borclar	168
22.9.	Hedcinq alətləri və onların uçotu	169
<u>23.</u>	Seqment hesabatları (İSMUBS 18)	170
23.1.	Standartın məqsədi və tətbiqi sahəsi	170
23.2.	Seqment hesabatlarının mahiyyəti və növləri	170
23.3.	Seqmentlər üzrə hesabatın strukturu	171
23.4.	Seqment aktivləri, öhdəlikləri, gəlir və xərclər	171
23.5.	Məlumatın açıqlanması	172
<u>24.</u>	Maliyyə hesabatlarında büdcə məlumatlarının təqdimatı (İSMUBS 24)	174
24.1.	Standartın məqsədi və tətbiqi sahəsi	174
24.2.	Maliyyə hesabatlarında büdcə məlumatları	175
24.3.	İlkin, yekun və təsdiqlənmiş büdcələr	175

24.4. Çoxillik büdcə, ilkin büdcədən yekun büdcəyə keçid	176
24.5. Büdcə və faktiki məbləğlərin müqayisə edilməsi qaydaları	176
24.6. Məlumatın açıqlanması	177
25. Birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatları (İSMUBS 35)	178
25.1. Standartın məqsədi	178
25.2. Standartın tətbiqi sahəsi	178
25.3. Standartda istifadə olunan əsas anlayışlar	178
25.4. Birləşdirilmiş (konsolidə edilmiş) maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi	179
25.5. Nəzarət, səlahiyyət, faydalar. Səlahiyyət və faydalar arasında əlaqə	180
25.6. Birləşdirmə (konsolidasiya) proseduraları. Potensial səsvermə hüquqları	182
25.7. Nəzarətmə hüququ olmayan paylar. Nəzarətin itirilməsi	182
26. MÜHASİBAT UÇOTU ÜZRƏ QANUN VƏ QAYDALAR	184
26.1. “Mühasibat uçotu haqqında” AR-nın qanunu	184
26.2. Büdcə təşkilatları üçün hesabat dövrü və maliyyə hesabatlarının təqdim edilməsi qaydaları	189
26.3. MHBS, KOS MHBS və İS MUBS-a uyğun olaraq memorial order forması əsasında sintetik uçotun aparılması qaydası	190
26.4. Təmir məsrəflərinin mühasibat uçotunda əks etdirilməsinə dair qaydalar	195
26.5. Dövlət büdcəsindən maliyyələşən təşkilatlarda kassa əməliyyatlarının aparılması Qaydaları	198
26.6. Aktivlərin və öhdəliklərin inventarizasiyası qaydaları	203

Bismilləh irrahman irrahim

“Allah içinizdən iman edənlərin və özlərinə elm verilənlərin dərəcələrini yüksəldər.”
Qurani-Kərim, Mücadilə surəsi, 11-ci ayə

“Öyrədən, öyrənən, dinləyən, ya da elmi sevən (dəstəkləyən) ol, beşincisi olma, həlak olarsan!”
Hz. Muəmməd (S.A.S)

ÖN SÖZ

Hörmətli oxucu!

Sizə təqdim olunan bu kitab İctimai Sektorda (büdcə təşkilatlarında) Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlarını asan üsulla öyrənmək və bunu təcrübədə tətbiq edə bilmək məqsədi ilə yazılmışdır. Kitab İctimai Sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartları üzrə Dövlət İmtahan Mərkəzinin Peşəkar mühasib imtahanı üçün təklif etdiyi proqram əsasında hazırlanmışdır. Kitabda imtahana düşmə ehtimalı olan İctimai Sektor üçün Beynəlxalq Mühasibat Uçotu Standartlarının məqsədi, tətbiqi sahəsi, mühüm anlayışları, o cümlədən hər bir standartın əsas vacib məsələləri nəzərdən keçirilmişdir.

Kitab İctimai Sektor üçün Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq standartları üzrə PMS (Peşəkar Mühasib Sertifikatı) almaq istəyən şəxslər, o cümlədən standartlarla yaxından tanış olmaq istəyən mühasiblər, müəssisə rəhbərləri, həmçinin ixtisası öyrənən tələbələr üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Kitabdan sərbəst, müəllimlə - fərdi şəkildə və qrup halında təlimlərin keçirilməsi zamanı dərs vəsaiti kimi istifadə etmək olar.

Kitab 26 fəsildən ibarətdir. Buraya İctimai Sektor üçün 19 beynəlxalq standart və onlara aid məsələ və tapşırıqlardan ibarət nümunələr daxildir. Əhatə olunan fəsillər mündəricatda verilmişdir.

Sonda qeyd edək ki, ilk dəfə çap olunduğu üçün kitabda tərtibat və texniki nöqteyi-nəzərdən müəyyən qüsurlar ola bilər. Hər zaman oxucularımızın irad və təkliflərini qəbul etməyə hazırıq. İnşallah Sizlərin irad və təkliflərinizi növbəti nəşrlərimizdə nəzərə alacağıq.

Əlaqə telefonları: (012) 480 28 45, Mob: (+99470) 277 38 90;

E-mail: radilfatullayev@gmail.com

Müəllifdən

Nümunə Mövzu

4

EHTİYATLAR (İSMUBS 12)

Suallar:

- 4.1. Standartın məqsədi;
- 4.2. Standartın tətbiqi sahəsi;
- 4.3. Standartda istifadə olunan əsas anlayışlar;
- 4.4. Ehtiyatların qiymətləndirilməsi;
- 4.5. Ehtiyatların ilkin dəyəri, məsrəflərin hesablanması üsulları;
- 4.6. Mümkün xalis satış dəyəri;
- 4.7. Xərclərin tanınması;
- 4.8. Məlumatların açığlanması.

4.1. Standartın məqsədi

- ✓ Hazırkı Standartın məqsədi ehtiyatların uçot qaydalarını işləyib hazırlamaqdır.
- ✓ Ehtiyatların uçotunda əsas məsələ onların aktiv kimi tanınmalı olan və əlaqədar gəlir tanınmayanadək növbəti dövrlərə keçirilən xərc məbləğinin müəyyən edilməsidir.
- ✓ Bu Standart ehtiyatlara çəkilən məsrəflərin təyin edilməsi və mümkün xalis satış dəyərində silinmə də daxil olmaqla, onların xərc kimi sonrakı tanınması hallarını müəyyənləşdirir.
- ✓ Bu Standartda, həmçinin ehtiyatlara çəkilən məsrəflərin müəyyənləşdirilməsi üçün istifadə edilən hesablama üsullarına dair göstərişlər təqdim olunur.

4.2. Standartın tətbiqi sahəsi

Mühasibat uçotunun hesablama metodu əsasında maliyyə hesabatları hazırlayan və təqdim edən təşkilat bu Standartı **aşağıdakılardan başqa**, bütün növ ehtiyatların uçotunda tətbiq edir:

- a) Tikinti müqavilələrindən, habelə onlarla birbaşa bağlı xidmət müqavilələrindən irəli gələn bitirilməmiş işlər;
- b) Maliyyə alətləri;
- c) Kənd təsərrüfatı fəaliyyətinə və kənd təsərrüfatı məhsullarının yığımına aid bioloji aktivlər;
- d) Əvəzində istifadəçidən birbaşa heç bir vəsait alınmadan və ya nominal məbləğ alınmaqla göstərilən xidmət üzrə bitirilməmiş işlər.

4.3. Standartda istifadə olunan əsas anlayışlar

Bu standartda istifadə edilmiş əsas anlayışlar aşağıdakı mənaları ifadə edir:

- **Cari əvəzlənmə dəyəri** – təşkilatın hesabat tarixində aktivin alınması üçün çəkməli olduğu müvafiq məsrəfdir.
- **Ehtiyatlara** aşağıdakı aktivlər aiddir:
 - a) istehsal prosesində sərf edilən xammal və materiallar formasında çıxış edən;

- b) xidmət göstərilməsi prosesində sərf edilən və ya paylaşdırılan xammal və materiallar formasında çıxış edən;
 - c) adi fəaliyyət prosesində satış üçün saxlanan və paylaşdırılan; satış və ya paylaşdırma üçün istehsal prosesində olan.
- **Mümkün xalis satış dəyəri** – əməliyyatların adi gedişində nəzərdə tutulmuş satış qiymətindən işin tamamlanmasına çəkilməsi ehtimal edilən xərclər və satışın, mübadilənin və ya paylaşdırmanın həyata keçirilməsi üçün ehtimal edilən xərclər çıxıldıqdan sonra qalan məbləğdir.

4.4. Ehtiyatların qiymətləndirilməsi

4.4.1. Ehtiyatlara:

- a) alınmış və təkrar satış üçün nəzərdə tutulmuş mallar (məsələn torpaq və digər əmlak),
- b) təsərrüfat subyekti tərəfindən istehsal edilmiş hazır məhsul və ya bitirilməmiş istehsalat və istehsal prosesində istifadə ediləcək xammal və materialları,
- c) eləcə də pulsuz və ya nominal dəyərle digər tərəflərə verilməsi məqsədilə təşkilat tərəfindən alınan və ya istehsal edilən məhsullar (məsələn orta təhsil məktəblərinə ayrılmış ianələr hesabına səhiyyə müəssisələrinin nəşrettdiyi dərsliklər) aiddir.

4.4.2. İctimai Sektor təşkilatlarına aid mal-material ehtiyatlarına aiddir:

- a) Hərbi sursat;
- b) İstehlak xammalı və materialları;
- c) Maddi-texniki baza materialları;
- d) Torpaq, tikili və avadanlıq ilə bağlı digər standartlarda qeyd edilənlərə aid olmayan tikili və avadanlıqlar üçün ehtiyat hissələri;
- e) Strateji xarakterli material ehtiyatları (məsələn enerji ehtiyatları);
- f) Buraxılmamış valyuta ehtiyatları;
- g) Satış üçün saxlanılan poçt xidməti məhsulları (məsələn poçt markası);
- h) Bitirilməmiş istehsalat. **Bura aşağıdakılar aiddir:**
 - i. Təhsil/tədris kursu materialları;
 - ii. Kommersiya qiyməti ilə satılan müştəri xidmətləri (məsələn audit xidmətləri); və
 - iii. Satış üçün saxlanılan torpaq/əmlak.

4.4.3. Ehtiyatların qiymətləndirilməsi.

- Ehtiyatlar qeyri-mübadilə əməliyyatları vasitəsilə əldə edilərsə, o zaman, onların dəyəri əldə edilən tarix üçün **ədalətli dəyər prinsipi** ilə qiymətləndirilməlidir;
- Aşağıdakı məqsədlər üçün saxlanılan zaman ehtiyatlar **daha aşağı xərc** və **cari əvəzlənmə dəyəri** ilə qiymətləndirilməlidir:
 - a) Pulsuz və ya nominal dəyərle paylaşdırma; və ya
 - b) Pulsuz və ya nominal dəyərle paylaşdırılacaq məhsulların istehsalı zamanı istehlak.

4.5. Ehtiyatların ilkin dəyəri, məsrəflərin hesablanması üsulları.

- Ehtiyatların ilkin dəyərinə onların əldə edilməsi, istehsalı və ya emalı və hazırkı vəziyyətə və yerləşdiyi əraziyə gətirilməsinə çəkilən digər məsrəflər daxil edilməlidir.

4.5.1. Ehtiyatların alınmasına çəkilən məsrəflər.

Ehtiyatların əldə edilməsi üzrə məsrəflər:

- a) alış qiyməti,

- b) idxal rüsumları və digər vergilər (vergi orqanları tərəfindən təşkilata sonradan əvəzləşdirilən vergilər istisna olmaqla) və
- c) daşınma, yükləmə və yükləşmə və hazır məhsulların, xammal və materialların və xidmətlərin əldə edilməsi ilə birbaşa bağlı olan digər məsrəflər daxildir.

Ehtiyatların əldə edilməsinə çəkilən məsrəflərin müəyyən edilməsində ticarət endirimləri və digər oxşar güzəştlər hesaba alınmalı deyil.

4.5.2. Emal məsrəfləri.

- Hazır məhsulun əldə edilməsi üçün ehtiyatların emalından yaranan məsrəflər əsas etibarilə istehsal şəraitində baş verir.
- Ehtiyatların emal edilməsi məsrəfləri məhsul vahidi ilə birbaşa əlaqəsi olan məsrəfləri (məsələn, birbaşa əməkhaqqı) əhatə edir.
- Əlavə olaraq, hazır məhsulun əldə edilməsi üçün xammalın emalı zamanı yaranan daimi və dəyişən istehsal qaimə xərclərinin müntəzəm şəkildə bölüşdürülməsi də emal məsrəflərinə aiddir.
- Daimi istehsal qaimə məsrəflərinə istehsal həcmindən asılı olmayaraq, nisbətən dəyişməz qalan, istehsalda istifadə olunan binalar və avadanlıqların amortizasiyası və onlara aid xidmətin göstərilməsi və inzibati-idarəetmə istehsal məsrəfləri kimi dolayı istehsal məsrəfləri aiddir.
- Dəyişən istehsal qaimə məsrəflərinə istehsal həcmindən birbaşa və ya təqribən birbaşa asılı olan istehsal məsrəfləri aiddir.
- Dolayı material məsrəfləri və dolayı əməkhaqları buna misal ola bilər.

4.5.3. Digər məsrəflər.

- ❖ Digər məsrəflər ehtiyatların ilkin dəyərinə yalnız onların hazırkı vəziyyətə və əraziyə gətirilməsi zamanı yarandıqda daxil edilir.
- ❖ Məsələn, qeyri-istehsal qaimə məsrəflərini və ya xüsusi müştərilər üçün nəzərdə tutulmuş məhsulların hazırlanması üçün çəkilən məsrəfləri ehtiyatların ilkin dəyərinə daxil etmək məqsədə uyğun sayılır.

Aşağıda qeyd olunmuş məsrəflər ehtiyatların ilkin dəyərinə daxil edilməməli və yarandığı dövrdə **xərc kimi tanınmalıdır:**

- a) xammal, əmək haqqı və digər istehsal məsrəfləri üzrə normadan artıq sərf edilən məbləğlər;
- b) istehsal prosesində növbəti mərhələyə keçid üçün lazım olan məsrəflər istisna olmaqla, saxlama (anbar) məsrəfləri;
- c) ehtiyatların hazırkı vəziyyətə və əraziyə gətirilməsi ilə heç bir əlaqəsi olmayan inzibati qaimə xərcləri; və
- d) satış məsrəfləri.

4.5.4. Məsrəflərin hesablanması üsulları.

- Adətən bir-birini əvəz edə bilməyən ayrı-ayrı maddələr üzrə ehtiyatların və xüsusi layihələr üçün istehsal edilmiş və nəzərdə tutulmuş mal və xidmətlərin ilkin dəyəri onlara çəkilmiş fərdi məsrəflərin spesifik tanınması vasitəsilə müəyyənləşdirilməlidir.
- Məsrəflərin spesifik tanınması konkret məsrəflərin ehtiyatların müəyyən vahidlərinə aid edilməsini nəzərdə tutur.

- Bu qayda ilə uçotun aparılması xüsusi layihələrə aid edilməsi məqsədilə satın alınan və ya istehsal edilən mallara uyğundur.
- Lakin, məsrəflərin spesifik tanınması ehtiyatların çoxlu sayda bir-biri ilə əvəzləşdirilə bilən vahidlərinin mövcud olduğu halda məqsədə uyğun sayılır.
- Belə hallarda, hesabat dövrü üçün mənfəət və ya zərər üzrə əvvəlcədən müəyyən edilmiş nəticəni əldə etmək məqsədilə ehtiyatlarda qalan həmin vahidlərin seçilməsi üsulu tətbiq edilə bilər.
- Təşkilat Standartın 33-cü maddəsini tətbiq edən zaman onun üçün eyni xüsusiyyətə və istifadə xarakterinə malik bütün ehtiyatlar üçün eyni dəyər metodundan istifadə etməlidir. Müxtəlif xüsusiyyətlərə və istifadə xarakterinə malik ehtiyatlar üçün isə (məsələn, eyni bir mal növünün müxtəlif seqmentlərdə istifadə olunması) müxtəlif dəyər metodlarının tətbiq edilməsi əsaslandırıla bilər. Ehtiyatların coğrafi yerləşməsində (və müvafiq olaraq vergi qoyma qaydalarında) olan fərqlər özlüyündə müxtəlif dəyər metodlarından istifadə üçün əsas vermir.
- Hazırkı Standartın 32-ci maddəsində qeyd edilənlərə aid olmayan ehtiyatların ilkin dəyəri “ilk mədaxil – ilk məxaric” (FIFO) və ya çəkili orta dəyər (AVCO) düsturu əsasında hesablanıla bilər. Təşkilat, ehtiyatların ilkin dəyərinin hesablanmasında tətbiq etdiyi eyni düsturu xüsusiyyəti və istifadə xarakteri baxımından eyni olan bütün ehtiyatlara tətbiq etməlidir. Müxtəlif xüsusiyyətlərə malik olan və təşkilat tərəfindən müxtəlif cür istifadə edilən ehtiyatların ilkin dəyərini hesablamaq məqsədilə müxtəlif üsullardan istifadə edilə bilər.

4.6. Mümkün xalis satış dəyəri

- ✓ Ehtiyatlara ziyan dəydiyi, onların tamamilə və ya qismən köhnəlib sıradan çıxdığı və ya onların satış qiymətinin aşağı düşdüyü hallarda ehtiyatlara çəkilən məsrəflər bərpa olunmaya bilər.
- ✓ Eləcə də işlərin tamamlanması üzrə hesablanmış məsrəflər və ya satış, mübadilə və ya paylaşdırmanın baş tutması üçün hesablanmış məsrəflərdə artım müşahidə olunarsa, onların əvəzinin ödənilməsi ehtimal olunmur.
- ✓ Mümkün xalis satış dəyərinin qiymətləndirilməsi, həmçinin ehtiyatların saxlanılması məqsədlərini də nəzərə alır. Məsələn, şirkətin satış və ya xidmət müqavilələrinin təmin edilməsi məqsədilə saxlanılan ehtiyatların mümkün xalis satış dəyəri müqavilə qiymətlərinə əsaslanır.

4.7. Xərclərin tanınması

- ✓ Ehtiyatlar satıldıqda, mübadilə edildikdə və ya paylaşdırıldıqda həmin ehtiyatların balans dəyəri onların satışı ilə bağlı müvafiq gəlir tanındığı dövrdə xərc kimi tanınmalıdır.
- ✓ Müvafiq gəlirin mövcud olmadığı təqdirdə, xərclər məhsullar paylaşdırılan zaman və ya xidmət göstərilən zaman tanınır.
- ✓ Ehtiyatların balans dəyərinin azalma məbləği və ehtiyatlar üzrə bütün itkilər bu azalmanın və ya itkinin baş verdiyi dövrdə xərc kimi tanınmalıdır.
- ✓ Ehtiyatların hər hansı silinmiş dəyərinin hər hansı bərpa məbləği ehtiyatların dəyərinin bərpası dövründə xərc kimi tanınmış miqdarın azalması kimi tanınmalıdır.

4.8. Məlumatların açıqlanması

Maliyyə hesabatlarında aşağıdakılar haqqında məlumat açıqlanmalıdır:

- a) Məsrəflərin hesablanması üçün istifadə edilən üsul daxil olmaqla, ehtiyatların qiymətləndirilməsi üçün qəbul edilmiş uçot siyasəti;
- b) Ehtiyatların ümumi balans dəyəri və təşkilata uyğun təsnifləşdirmə maddələri üzrə balans dəyəri;
- c) Satış üzrə xərclər çıxılmaqla, ədalətli dəyəri ilə uçota alınmış ehtiyatların balans dəyəri;
- d) Ehtiyatların hesabat dövrü ərzində xərc kimi tanınmış məbləği;
- e) Standartın 42-ci maddəsinə uyğun olaraq, hesabat dövrü ərzində ehtiyatların xərc kimi tanınaraq silinmiş məbləği (**42-ci maddədə - Hər növbəti hesabat dövründə mümkün xalis satış dəyərinin yenidən qiymətləndirilməsi aparılmalıdır...**);
- f) Standartın 42-ci maddəsinə uyğun olaraq, dövr üzrə maliyyə göstəricilərinin hesabatında ehtiyatların xərc kimi tanınmış məbləğinin azalması kimi tanınan hər hansı silinmənin hər hansı bərpa edilmə məbləği;
- g) Standartın 42-ci maddəsinə uyğun olaraq, ehtiyatların silinməsinin bərpasına gətirib çıxaran hadisələr və ya səbəblər; və
- h) Öhdəliklər üzrə girov qoyulmuş ehtiyatların balans dəyəri.